

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1958**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1958

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

Omslagsbilden återger ett stycke sidenbrokad, vävd senast 1765 av Abraham Ekstedt. Materialet är silke från "Mulbärs Plantagen vid Lunds Stad". Nordiska museet, Berchska samlingen. Se Ingegerd Henschens uppsats, sid. 47.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1958

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

DEN SYDSVENSKA FYRKANTSGÅRDEN

av Sigurd Erixon

Vid årsskiftet 1957—58 utkom av trycket första delen av den sedan länge förberedda "Atlas över svensk folkkultur", som ett sammanfattande översiktligt resultat av riksomfattande inventeringar i och för kartläggning av representativa materiella och sociala företeelser inom svensk folkkultur. Givetvis äro även bebyggelsen och byggnadskulturen bland de kategorier, som behandlats, och däribland även gårdstyperna, ehuru dessa, som redan 1919 tämligen ingående blevo undersökta och schematiskt kartlagda, här endast presenterats i jämförande sammanhang. Efter 1919 har jag själv återupptagit sistnämnda ämne till förnyad belysning i kulturgeografiska sammanhang åren 1922, 1931, 1933, 1935, 1947 och 1955, och samtidigt ha en mångfald nya bidrag givits av andra författare ur såväl allmänna som lokalhistoriska synpunkter och med hänsyn till olika samhällsklasser. I huvudsak tyckes man ha accepterat den typindelning och geografiska bestämning av typbeståndet omedelbart före laga skiftet, som jag framlade 1919 och sedan begagnat som en av grundvalarna för en indelning av Sverige i kulturgeografiska provinser (Ymer 1922).

Den komplicerade frågan om gårdstypernas härledning kan knappast lösas utan effektiv medverkan från arkeologerna, något som man för vårt lands vidkommande sedan länge väntar och hoppas på. Den mest omdiskuterade gårdstypen är den, som brukar benämnas den sydsvenska eller skånsk-danska. Den karakteriseras av en sammanträngd, oftast fyrkantigt kringbyggd gårdsplan med huslängor på fyra, tre eller åtminstone två sidor, där gårdsrummet har den dubbla karaktären av på en gång man- och fägård. Ungefär samma typ har också varit vanlig på konti-

zenten, särskilt i Mellantyskland och norra Frankrike, samt inom många angränsande områden. Inom Nordtyskland alltifrån Nordsjön till Oder har däremot den s. k. lågsachsiska hustypen sedan gammalt varit så gott som allenarådande, medan en gårdskoncentration av antytt slag vanligen saknats. Från Mellantyskland har emellertid den tillstängda fyrkantgården i ett brett stråk söder om Pommern brett sig ut mot nordost och möjligen redan under medeltiden slagit igenom i trakten kring nedre Weichsel och Memel, alltså i West- och Ostpreussen samt i Memelområdet. Detta föranledde mig 1919 till en antydan om att gårdsformens utbredning möjligen kan ha gått vidare från sydöstra östersjöområdet till Skåne och Själland. Det vore i så fall icke första gången man kunde konstatera Danziggebietets betydelse för Skandinavians kulturförbindelser söderut.

Efter fleråriga resor och studier har jag senare kommit till den övertygelsen, att förloppet varit ett annat (jämför t. ex. publikationer från 1947 och 1955). Den skånsk-danska gården torde i stället genom herrgårdsförmedling ha nått Östersjön tvärsigenom det lågsachsiska området och på så sätt alltså inplanterats i Skåne och Själland för att därifrån sedan sprida sig vidare västerut över öarna och Jylland. Det innebar en anpassning efter kontinentaltfeodalt anläggningsmönster för landbönder, som kan ha försiggått under senmedeltiden eller nyare tidens början.

Vissa betänkligheter mot teorin om "kulturlån" framfördes på 1920-talet av Åke Campbell, dock utan något allvarligt försök att motbevisa min härledning.

Idén om en intern, självständig utveckling för den sydsvenska gården på dansk och skånsk grund har sedan återupptagits av bl. a. Albert Eskeröd, nu senast i en artikel, betitlad "Den dansk-skånska gården och Hinterpommerns fyrkantgårdar" som han publicerade i föregående årgång av denna årsbok. Enligt Eskeröds mening äro de fyrlängade, inbyggda gårdarna här slutfasen av en utveckling, som från en enklare byggnadsutrustning med enbart två — eller en enda — längor fört fram till fullständig inbyggdhet i samma mån som jordbrukets produktionsstegring fortgick och krävde ökade utrymmen.

Denna i och för sig diskussionsvärda men renodlat ekonomisk-

mekaniska teori skulles ej ha föranlett något genmäle från mig. Däremot har jag känt mig uppkallad därtill av vissa speciella uttalanden av Eskeröd. I inledningen till sin artikel i *Fataburen* 1957 synes han nämligen betrakta 1900-talets bebyggelseforskning som en direkt fortsättning av 1800-talets bebyggelsefilosofi på kontinenten, intagen förmodligen av den tanken, att allt vetenskapande i avseende på kulturen och dess liv före Malinowski måste skäras över en kam. Det är häremot jag önskar protestera.

De bebyggelsestudier, som av mig igångsattes 1915 voro helt oberoende av 1800-talets spekulationer, ja, igångsattes i viss mån som en reaktion mot dessa. Just därför inriktade vi oss på systematisk fältforskning, som så småningom utvecklats till riksomfattande inventeringar, varav resultaten endast så småningom och etappvis sammanställts och belysts med utbredningskartor.

Då Eskeröd underlåtit att göra denna distinktion, har jag ansett det behövt att framföra en rättelse.

Eskeröds uppsats är väsentligen en redogörelse för de iakttagelser och lärdomar, som han på 1930-talet var i tillfälle att göra under en resa i Hinterpommern. Han kunde här konstatera — något som även jag har gjort — att de inbyggda fyrkantsgårdarna här äro relativt sena. Sannolikt avgick denna typ med seger först under 1700-talet. De lågsachsiska traditionerna voro här svåra konkurrenter. När detta av Eskeröd sedan framhäves som ett argument mot sina uttalanden, innebär detta två misstag. För det första ligger Hinterpommern utanför det utbredningsstråk mot nordost, som jag talat om, för det andra synes det ha undgått Eskeröd att jag under de senaste 20 åren hyst en annan mening än i min nybörjarskrift från 1919. En helt annan sak äro ju de ströförekomster i anslutning till vissa herrgårdar, som jag talat om som tecken på en direktare väg mot Östersjön för den fyrbyggda gården och som jag haft tillfälle att iakta i Brandenburg och Vorpommern — samt i Oldenburg, ehuru där kanske av samma skäl som i Hinterpommern.

Slutligen ett påpekande av en missuppfattning hos Eskeröd, som kan vara förorsakad av att jag uttryckt mig alltför kortfattat.

I en populär skildring av Skånes bondgårdar, som Nils Lith-

berg författade vid ett tillfälle i sina yngre dagar, heter det, att den inbyggda fyrkantsformen antagligen vandrat ner från Mellansverige till Skåne och Danmark. Jag har icke funnit några, som senare anslutit sig till denna idé. Ovisst är också, om författaren vid mognare år själv höll fast vid den. I en av mina översikter av de svenska gårdstypernas historia och sammanhang tillät jag mig 1955 att anföra denna åsikt som antipoden till min egen. Eskeröd har råkat taga detta som min egen allvarliga hypotes. Det var det i varje fall icke.

För den, som intresserar sig för de frågor det här gäller, hänvisar jag till den historiska redogörelse, som jag under 1957 utarbetade på uppdrag av det Nordiska folklivs- och folkminnesforskmötet i Lund i augusti 1957, vilken utredning jämte då gjorda diskussionsinlägg utkomma i tryck i kongressens Acta.